

Lóczy Lajos helye a magyar földrajzban

PRINCZ GYULA

A szegedi egyetem dísztermének arkádjai alatt a magyar földrajznak három vezéresillaga foglal helyet, nagyjaink képmásainak hosszú során. A három vezéresillag mindegyike a földrajz egymással szomszédos, más munkaterületére veti fényét. Kőrösi-Csoma Sándor tumbája az ismeretlen országok felfedezéseire, Hunfalvy János komor mellszobra az országok enciklopedikus leírására, mint a földrajz egyes ágazataira, illetve feladataira emlékeztetnek. A harmadik, Lóczy Lajos mellszobra, kezében egy ammonites kőbelével ugyan inkább a geológust jelzi, de emlékeztet az oknyomozó, a földfelszín kialakulástörténetét kutató és erre a kutatásra tájrajzot építő tudományos földrajzra is. Hunfalvy János szobrának talapzatára vésték a dicsőítő szavakat: „A tudományos földrajz megalapítója“. Tehát nem Lóczy kapta ezt a vésetet, holott a közfelfogás Lóczyt ruházta fel ezzel a büszke címmel. Ha a tudományos földrajz hazai megalapításának történetébe kívánunk betekinteni, akkor főmesterként kétségkívül mindenkor Lóczy Lajos alakja fog elének állani. Így tudja ezt a tudománytörténet itt és a Föld minden tudományokat művelő országában is, mert Lóczy Lajos nevét a földrajztudomány bekebelezett tagjaként írják fel a külvilágban mindenütt.

Úgy érzem, hogy a szegedi három szoborműben némi homályos kifejezést nyert a magyar földrajztudomány egész testi jellege, idoma és benne szerívi hibája, betegsége is, de vele Lóczy Lajos életrajza is.

Sajátságos, szinte tudománytörténeti tréfaként hat, hogy Lóczy Lajos mindig csak tűrte, talán szívesen is tűrte, hogy a magyar geográfia vitán felül legelső képviselőjének tartsák, — de magát sohasem érezte ennek. Mi, öregek, akik abban a szerencsében részesültünk, hogy ennek a nagy szellemnek, nagyszerű tudósnak és embernek közvetlen közelében hosszú éveket tölthetünk, szűkebb körbeli kedves vagy kevésbbé kedvelt tanítványai lehettünk, már annak idején, a Mester életében ezt bőségesen megvitattuk, saját pályánkon, célkitűzéseinkben, munkálkodásunkban igen sokszor gátlásként éreztük.

Most, száz esztendővel a Mester születése után, csaknem harminc esztendővel halála után, a magyar földrajz még mindig érzi s még bizonyosan sokáig fogja érezni ennek a belső ellenmondásnak káros hatásait. A Mester elhagyta az őt követni akaró és érte rajongó tanítványait, akik így szétszéledtek és sokan eltévelyedtek.

Nem követek el kegyeletsértést, ha ezt ezen általam nagyon is ünnepélyesnek érzett alkalommal megemlítem. A földrajz és földtan tartalmának hazai értelmezéséhez ez ugyanis szorosan hozzátartozik. Nem kegyeletsértés ez, mert a tanítványoknak joguk van mesterük

emlékkövénél siránkozni azon, mert az elhagyta őket már életében. De azért sem, mert magam elé képzelvén a Mestert, hallani vélem hangját: „Így van, de nem én, hanem a korombeli kultúrpolitika okozta ezt“. Lóczy Lajos szerette és maga ellen ki is hívta. szívesen vette a kritikát.

De Lóczy Lajos még sem kerülhette el, hogy akarata ellenére is a magyar földrajz legnagyobb történelmi alakja legyen. A magyar földrajzi társasággal a kapcsolatot ő maga kereste. Még zürichi egyetemi hallgató korában, amint a társaság megalakulásáról hallott, rögtön tagul jelentkezett. Bár mérnöknek készült. Viszont a geológiához vonzódott, amit bizonyít az is, hogy résztvett Escher és Heim alpi kutatásaiban.

A magyar tudománytörténelem tanulságos lapjai azok, melyek kiváló tudósaink életfolyását tárják fel. Lóczy mérnökként jött vissza hazájába de a Nemzeti Múzeum ásványtári segédőreként, mint paleontológus kezdte pályafutását. Szabad idejében az aradi hegyeket kutatva elevenítette fel Zürich földtani tanulságait. Eredményeivel a földtani társulathoz jött és a Földtani Közlönyben cikkei németül is megjelentek. Lóczynak iskolázott szemmel írt cikkei feltűntek és felhívták Suess figyelmét. Ez volt az elhatározó pont Lóczy pályafutásán.

Széchenyi Béla a nemzet szolgálatában atyjának példáját akarván követni: középázsiai, sőt kifejezetten tibeti expedíciót tervezett, és amint ez akkor nálunk mindenben kötelező volt, Bécsből kért tanácsot. Suess felhívta figyelmét Lóczyra. Ha szemünk elé vonultatjuk a korabeli magyar tudósokat, akik fizikai és tudományos képességeikkel a kutatóutazók szerepének betöltésére alkalmasnak mutatkoztak, bizonyára nem találjuk Lóczyt versenytársak nélkül. Hiszen Lóczy épenúgy nem készülhetett fel exotikus kutatóutazásokra, amint hogy feudális úrvadászaikon kívül senki sem gondolhatott erre. Ami Suess ajánlatán túl Lóczy számára megszerezte Széchenyi választását, az saját lelkesedése, feltétel nélkül való vállalkozása és magabizása volt. A múlt század második felében sok megfélemlítő hír járt a belsőázsiai expedíciók soráról. Széchenyi Béláról egyébként azt is beszélték, hogy felesége halála óta maga sem törődik sokat az életével. Komor tépelődései között keresett tartalmat életének. Az ilyen hajó fedélzetére nem szoktak tolongani az emberek. De az az idő a tudományos felfedezőutazások nagy százada volt. A nemzeti vetélkedés egyik jelensége volt az évről-évre felszerelt expedíciók. Tibet titokzatossága különösen csákitott. Ami ma az olimpiász, olyanféle vetélkedés volt akkor a felfedező utazásoké. Akárhányszor nyilvános pénzgyűjtés által szerezték meg az ilyen vállalkozásokhoz az anyagi alapot. Lóczy, ha erre tudományos értelemben felkészülve nem is volt, lelkesedéssel és bátorsággal vállalkozott. Olyan lelkesedéssel, melynek erejét apró ügyekben is, mi még az ő öregkorában is megcsodáltuk. Ez a lelkesedés és tudományszeretet képesíthette egyedül arra, hogy a szokottan gögös, de a megszokottnál szeszélyesebb gróf mellett mindvégig hűen kitarított.

Az explorátori vállalkozás irányát szobott Lóczy pályáján. A polihisztoros széles érdeklődés és tapogatódzás már korábban jellemezte, amit újságickek, ismertetések tanúsítanak. Az exotikus explorátor feladata mindig sokrétű. Kínában jól érvényesült Lóczy széles szem-

lélete, szárnyaló, de mindig fegyelmezett képzelete. Útvonalának hosszában a fáradtságos adatgyűjtő munkát szorgalmasan elvégezte, de éles megfigyeléssel magába szedett minden feltűnőt és jellegzetest.

A Széchenyi-expedíció tervei és célkitűzései által nagyobb hirre tett szert, mint valóban megtett útja és felfedezéseivel. A főúr számára kellő pénz és minden hatalmi támogatás készen állott, bár Tibetbe még sem jutott el. De amikor az expedíció hatalmas, négykötetes művében Lóczy munkássága eredményeit kitálalta, kitűnt, hogy az expedíció sikerének oroszánrésze is Lóczyé. A földrajzi társaságok és orgánumaik elismerése és figyelme egyszerre Lóczy felé fordult. Lóczyból, az eddig jelentéktelen, fiatal geológusból egyszerre nagy felfedezőutazó és geografus lett.

Immen kezdődik Lóczy tudományos pályafutásának, sőt életének is, belső hasadása. Vele együtt a magyar földrajztudományak személyéhez kötött és általa tágitott hasadása is. Hunfalvy János, a Ritter-féle összehasonlítóknak nevezett országleírás kényelmes művelésében már nem tartott lépést a földrajz új kimélyülésével, az oknyomozó, fejlődéstörténeti módszer alkalmazásával, a földrajzi társaság pedig polihisztorok és túristák szintere lett. Éles ellentét keletkezett tudományos köreink azon részével, amely látta a földrajz cégére mögött dolgozó nagyszerű explorátorok népszerűségét a külföldön, s hasonló munkálkodást várt a földrajz hazai irányításától is. Lóczy tele zsákkal, nagyszerű eredményekkel jött haza és a legkiválóbb magyar explorátorként ismerték el. Nem esoda, ha a magyar tudományos földrajz megteremtését sokan tőle várták.

Lóczy egyelőre visszatért segédörnek a múzeumi ásványtárába, majd osztálygeológus lett a földtani intézetben. Hazajövele után hat évvel a geológiának rendkívüli tanára lett a műegyetemen. Akkori írásait szemlélve, azt kell látnunk, hogy páratlan szorgalommal tanulmányozza Kína leíró-földrajzi irodalmát, enciklopedikus országismertetőit, történelmi és néprajzát. Hatalmas kötetben megírja Kína általános földrajzát, értekezéseket ír, előadásokat tart útjairól. Mindez olyan terjedelmű tevékenység, mely méreteiben felülmúlja akkori geológusi munkáját. Ez az ostromlás a földrajz kapujában nem arra vall, hogy Lóczy a magyar földrajztudomány kormányosi szerepére törekedett? Maga ezt mindig tagadta. Tegyük fel, hogy nem törekedett a földrajz tanszékére, ahová tágas hazai kör és nem kevésbé nemzetközi közvélemény ültetni kívánta.

Így rejtélyesnek látszik, hogy mi vonzotta Lóczyt a geológiához, holott egész pályafutásán mindvégig a legnagyobb sikert, a legnagyobb elismerést és megbecsülést a földrajztudomány adta neki és az elismerést és megbecsülést ő maga is mindvégig a földrajz kertjében kereste. Még pedig tevékenyen kereste, ha nem is mélyült el feladataiba, ha ezt meglehetősen felszínen tette is. Ma már igazán nem kell elhallgatnunk, hogy földrajzi tevékenységében Kínája nem sokkal mélyebben szántott, mint Hunfalvy Egyetemes földrajza, sőt közvetlenül halála előtt megjelent hazai földrajzának szerkesztőjeként éppen olyan enciklopedikusnak mutatkozott, mint harminc év előtti elődei. Csaknem tíz évvel azután, hogy földrajzi tanszékét felszerelte a földtani intézet igazgatóságával, vállalkozott a magyar

földrajz kiadására. E mű olyan lett, hogy tovább ködösítette a földrajztudomány feladatáról általánosan vallott hazai nézeteket.

Nem feladatomból itt, hogy Lóczy életútját ennél részletesebben vázoljam. Ezen az ünnepélyes ülésen inkább az a feladatunk, hogy most már negyedszázados távlatból, egy új világban lemérjük azt a nyereséget, melyet ez a kétségen kívül nagy emberi tudományunknak, műveltségünknek adott. Lemérjük úgy, hogy mi maradt belőle tanulságul népi demokráciánk művelődéspolitikája számára.

Az álmodozó, kicsinyes, magánérdekek és érvényesülések korában Lóczy a lendületes, haladó, szervező tudós volt. Nagy tudományos tekintélye mellett ezért követte, sokszor rajongott érte a fiatal kutatók esapata. Lóczynak fájtt az a lanyhaság, közöny, céltudathiany, ami a földrajz keretét jellemezte szemben azzal a valóban magasszintű tevékenységgel, mely a hazai földtani kutatást mellette annyira kiemelte. Ha szíve a földtant kereste is, amit az is bizonyít, hogy minden komoly kutatáseredményével a földtani társulat magas színvonalú szaküléseire ment, Kínából hazaérkezése pillanatától kezdve ostromolta a földrajz taborát a haladásért. A richthofeni oknyomozó táj kutatást kívánta és követelte a földrajz központjába. A Földtani Értesítő-ben a földrajz és földtan kapcsolatáról értekezett. A felesperedő geográfusok vezére lett a földrajzi társaságban, ahol Vámbéry Arminnal szemben csakhamar elfoglalta az elnöki széket is. Hunfalvy János 1899-ben elhalálozván, megürült tanszékére tanítványai mellőzésével a geológus Lóczyt ültették, akik a földrajznak a tudományszakok családjában egyszerre nagy tekintélyt szerzett. Nagy része volt ebben sok neves külföldi tudós elismerésének, akikkel nemcsak szokatlanul élénk levelezést folytatott, de baráti kapcsolatban is volt. Mint a földrajzi társaság elnöke, évtizedeken át résztvett, elnökölt csaknem minden földrajzi kongresszuson. De maga minden ízében geológus maradt.

Mi tette tehát mégis nagygyá a földrajztudomány történetében? Elsősorban kínai utazásainak eredményei, fáradszűz adatgyűjtése és megfigyelései, melyekkel hatalmasan kiegészítette Richthofen, Przewalszkij világhíre emelkedett felfedezéseit. Általuk Lóczy a legkiválóbb explorátorok sorába került, s akinek nevét Belső-ázsia térképei örökítették meg.

Magyar vonatkozásban Lóczy kétségkívül mai napig legelső tudományos explorátorunk, s ezáltal a magyar műveltség képviselőjében több, mint az a rang, melyet geológiai vagy hazai kutatásával általában elért. A felfedezőutazások legkiválóbb hőseinek egyike ő, magyar világbajnoka az Amundsenig és Hedinig terjedt sorban.

De amikor ezt ma, hetven év távlatából elismerjük, nem hagyhatjuk megemlítés nélkül akkori tudománypolitikánk irányítóinak közönyt, ahogyan ezt tudomásul vették. Nyilvánvaló, hogy itthon Lóczy kutatóutazói munkájának jelentőségét nemzetközi vonatkozásaiban nem ismerték fel. Nem tudták felfogni, hogy mit jelentenek a Világ szemében kis nemzeteknek nagy utazói. Nem vették észre, hogy abban a vetélkedésben, melyben Belsőázsia feltárásának érdekében a nagy nemzetek élén az oroszokkal résztvettek, a Széchenyi-expedíció milyen előkelő helyet nyert, s hogy ez mit jelentett, és ennek fokozása mit jelenthetett volna abban a korszakban, amikor állami létünk, fiatal műveltségünk a Világ szemében kiváló polgárainak teljesítményei által juthatott kifejezésre.

Lóczy ezzel az egyetlen utazással befejezni volt kénytelen exploratori szereplését, holott egész egyénisége, rátermettsége nemcsak alkalmas volt arra, hogy Richthofen, Przewalszkij, Kozlov és a többi nagy orosz utazó, valamint Hedin és Stein egyenrangú társa lehessen. Ezt be is bizonyította.

Lóczy hazai nagyságát nem földrajzi, hanem földtani kutatásai építették. Az előbb elmondottaktól kitűnik, hogy ezt ő maga is így akarta. Egész életében a földtan palotájába vágyott, ott is dolgozott. A földrajz saját érdekeit áldozta fel, s önzetlenül mindenét rendelkezésére adta, hogy ezt tehesse. Méreteiben legnagyobb műve, az egész világ elismerését kiváltott Balaton-monográfiája elkészült, csak éppen a földrajzi rész maradt hiányos benne, a pompás részletességgel kidolgozott földtani kötete mellett. Földrajzi tanszékéből csaknem földtanit alakított, aminek visszahatása lett az, hogy ez a tanszék utána év'izedre kiesett a földrajztudomány keretéből. Nagyszerű szervezőképességét azonban a magyar föld kutatására fordítván, ebben is halhatatlan érdemeket szerzett.

Lóczy a földrajz tanszékét rögtön felcserélte a földtani intézettel, amint tehetette. Ez a szokatlan lépése talán soha be nem hozható csapása lett a földrajznak. A földrajztudománynak Bostontól Moszkváig mindenütt kikristályosodásának korzakában itthon éppen Lóczy élen álló tevékenységének szemléletében homályosodott el a földrajztudománynak feladata, tartalma, célkitűzése és szerepe. Lóczy, mint első földrajzi tanszékünk professzora és földrajzi társaságunk elnöke a közvélemény előtt nagy geológusként jelent meg, ha pedig ő földrajzi kiadványokat szerkesztett, irányított, mint az 1918. évi országleírást, akkor a régen túlhaladott enciklopédikus ábrázolás került ki a keze alól. Ebben az országleírásban persze az általa írt alakitani fejezet földrajzi irodalmunknak is valóságos örökfényű gyöngye.

Nagy emberek késői megítélése nemcsak a hódolat kifejezéseit váltja ki, hanem a tudomány egyik-másik gyermekének sajnálkozását is, hogy a nagy tudós szellemi kincseinek gazdag tárházából reá kisebb örökrész jutott, mint testvérének.

Ez a sajnálkozás azonban csipetnyit sem vesz el abból a kegyeletlen hálából, melyet Lóczy Lajos szellemével szemben érez.

A magyar földrajztudomány büszke arra, hogy vállalt tarthatta a hid alatt, melyen Lóczy Lajos bement a magyar tudomány halhatatlanjai közé.

Talán szokatlan ma, a népi demokrácia keretében a mai politikától és politikai hitvallásunktól ha nem is mindig távolálló, de ebben a maga idejében közvetlenül élszerepet nem vállalt vagy nem nyert tudósnak ünneplése. Amikor ezt tesszük, úgy tanuságot adunk arról, hogy a népi demokrácia távolról sem veti félre a mult igazi értékeit. Mintánk ebben is a Szovjetunió. A szovjet kultúra ma egymás után adja új és a réginél is díszesebb kiadásban a nép kezébe a maga nagy explorátorainak, Szjevercovnak, Kozlovnak félszáz év előtti úti-jelentéseit. Mi most büszkén állítjuk a nagy orosz kutatóknak Szemjonovtól Obruceseig terjedt hosszú sorába a mi legnagyobb explorátorunknak, Lóczy Lajosnak alakját is. Ő is ugyanannak a világrészeknek ugyanolyan érdemes kutatója volt, mint ezek a nagy oroszok. Álljon tehát melléjük a Belsőázsia felfedezőinek Pantheonjába, s bizton hisszük, hogy ott orosz szellemtársai szívesen fogadják körükben.

Lajos Lóczy le géographe

Le 4 novembre 1949, la science hongroise a fêté le centième anniversaire de la naissance de Lajos Lóczy, fondateur de la géographie scientifique hongroise.

Parmi les érudits géographes hongrois, Lajos Lóczy s'est distingué par ses méthodes de recherches techniques, à l'encontre de l'élan romantique de Sándor Kőrösi-Csoma et des travaux complexes et encyclopédiques de János Hunfalvy.

L'importance scientifique des travaux de Lajos Lóczy est encore bien augmentée par le fait qu'il était un aussi excellent géologue qu'il n'était savant géographe; ainsi il a pu approfondir du point de vue géologique ses recherches spécifiquement géographiques concernant les causes de la formation de l'écorce terrestre. Il a ainsi ajouté un rayon important à ses travaux scientifiques.

Lajos Lóczy a commencé sa carrière scientifique comme géologue, étant employé à la section de minéralogie du Musée National. Pendant ses études universitaires en Suisse il a participé aux recherches de Escher et de Heim dans les Alpes; en Hongrie, il avait commencé ses recherches géologiques par ses études des particularités géologiques des monts d'Arad. Par ses écrits publiés dans le périodique „Földtani Közlemény” („Bulletin géologique”), il a attiré sur lui l'intérêt non seulement du monde scientifique en Hongrie tant qu'à l'étranger mais surtout l'attention du savant viennois Suess, dont l'intérêt bienveillant était finalement d'une influence décisive sur la formation de la carrière scientifique de Lóczy.

Car c'était Suess qui avait attiré sur ce jeune savant excellent l'attention de Béla Széchenyi, explorateur d'Asie; ainsi nous voyons Lajos Lóczy parmi les membres de l'expédition mémorable de Béla Széchenyi au Tibet. Quoique cette expédition n'ait jamais réussi à atteindre le Tibet, Lóczy a recueilli d'observations si précieuses sur la géographie de la Chine que le monde scientifique a néanmoins escompté cette expédition comme un succès. Lóczy a acquis un grand renom partout à l'étranger.

Rentré, il devient géologue à l'Institut Géologique pour être nommé professeur extraordinaire de géologie à l'École Polytechnique de Budapest. Cependant, son intérêt scientifique reste encore attiré par son grand voyage en Chine. De longues années de travail vont être consacrées à l'étude de la géographie descriptive, de l'histoire et de l'ethnologie chinoise; le résultat de ces études est son puissant „Géographie générale de la Chine”.

À l'encontre de la méthode encyclopédique employée par Hunfalvy, Lóczy a souligné l'importance scientifique des méthodes et des recherches de Richthofen; dans ses conférences et ses publications, il n'a pas cessé d'attirer l'attention des savants hongrois sur le fait que la science géographique ne pouvait être bien complète sans des examens géologiques complémentaires.

Sous peu, sa théorie scientifique, avait été adoptée par la Société Géographique et par l'Université. Il a été élu président de la Société, contre l'autre candidat Armin Vámbéry, et après la mort de János Hunfalvy, il a occupé la chaire de géographie à l'Université en 1889.

Le monde scientifique étranger a beaucoup estimé les travaux de Lajos Lóczy. Il était en correspondance fréquente avec bon nombre d'excellents savants, et comme président de la Société Géographique il a participé à tous les congrès géographiques. L'estime du monde scientifique s'est manifestée à son égard en le nommant à plusieurs reprises président de congrès internationaux.

Aujourd'hui, quand les événements en Chine mettent l'Asie centrale et orientale au centre de l'intérêt politique international, les recherches de Lóczy en Chine et leurs résultats sont particulièrement significatifs; ils s'ajoutent dignement aux résultats des recherches de Richt-hofen, de Trzseválszki, de Kozlov et de Sven Hedin.

[Extrait du discours de Gyula Prinz prononcé à la Société, Géologique de Hongrie dans la séance commémorative du centenaire de la naissance de Lajos Lóczy.]